

OSNOVNI PRINCIPI IZGRADNJE ORUŽANIH SNAGA REVOLUCIJE 1941—1945. GODINE

Danas, kada naša vojnoteoretska misao traži nove puteve i rešenja za jačanje oružanih snaga i svenarodne odbrane sve je potrebnije i značajnije da se istražuje izvorna snaga i duh naše revolucije. Proučavanjem idejno-teoretskih osnova, puteva i načina stvaranja naše armije uspostavlja se i produbljuje kontinuitet revolucije u vojnim pitanjima. Time kreativna snaga revolucije postaje za naše vojne kadrove ne samo čvrst idejni oslonac u današnjoj praktičnoj delatnosti već i inspiracija u pronalaženju životvornijih i efikasnijih rešenja savremenih vojnih problema. Zbog toga je uopštavanje i definisanje principa izgradnja oružanih snaga revolucije naša aktuelna teorijska i praktična potreba.

U ovom članku se pokušava da se kroz obradu principa prodre u srž idejnih i političkih pozicija i stavova KPJ u izgradnji oružanih snaga revolucije, čiji je organizator i rukovodilac bila od prvog dana. Na osnovu bogate i raznovrsne prakse NOR-a istražuju se i uopštavaju osnovni (vodeći) principi izgradnje oslobodilačke i revolucionarne vojske. To su oni principi koji izražavaju i definišu suštinu i glavni smer izgradnje oružanih snaga, koji obuhvataju bitne elemente vojne izgradnje, i koji su bili rukovodeći u celokupnoj praktičnoj delatnosti. Polazna pozicija i glavni kriterijum za utvrđivanje i definisanje tih principa bili su otkrivanje onih idejno-teorijskih osnova u praktičnoj delatnosti izgradnje oružanih snaga koji su: prvo, obezbeđivali realizovanje društvene funkcije armije; drugo, osiguravali i produbljivali njen društveno-politički karakter; i treće, bili rukovodeći za praktičnu delatnost u svim domenima izgradnje armije.

Da bi se objektivno utvrdili i naučno definisali principi izgradnje naših oružanih snaga u oslobodilačkom ratu i revoluciji nužna su šira konfrontiranja istraživačkih rezultata i gledišta. Ovaj članak je prilog takvom poduhvatu.

Istorijski zadatak oslobođenja zemlje od snažnog i veoma moderno naoružanog fašističkog okupatora i njegovih brojnih domaćih slugu, mogao se rešiti samo izgradnjom i upotrebom moćne vojne sile. Činjenica da je KPJ bila neosporno rukovodeća snaga NOR-a opredelila je njenu ulogu i odgovornost na tom polju. Izgraditi oružane snage porobljenih naroda Jugoslavije — postao je njen glavni zadatak i težišno pitanje oslobodilačkog rata i revolucije („Sve za front — sve za pobedu“!).

U tadašnjim složenim društvenim i vojnim uslovima nije bilo dovoljno da Partija ima samo idejno-politički uticaj na narodne mase i pripadnike oružanih formacija. Bilo je potrebno i nužno da se ona, pored drugih zadataka, lati konkretne organizatorske delatnosti na stvaranju oslobodilačke vojske da: mobilize borce; formira jedinice i komande; regulize unutararmijske odnose; izgrađuje kadrove; vaspitava pripadnike armije u duhu bezgranične odatnosti narodu; rešava probleme materijalnog zbrinjavanja oružanih snaga, i dr. Takva neposredna rukovodeća uloga KPJ bila je odlučujući faktor u stvaranju, razvoju i jačanju oružanih snaga revolucije.

U određivanju principa izgradnje oružanih snaga KPJ se morala osloboditi dogmatskog tumačenja marksističkog nasleđa u vojnim pitanjima, i smelo poći originalnim putevima i neutabanim stazama. Ostajući duboko verna duhu maksizma ona je tako i postupila, i u izgradnji oružanih snaga pošla od konkretnih istorijskih i vojnopolitičkih uslova i potreba borbe narodnih masa Jugoslavije. Pošla je od toga da treba povesti svenarodni rat za nacionalno oslobođenje, izgradnju novog društva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije na novim temeljima.

Iz teorijske koncepcije KPJ o sjedinjavanju (isprepletenosti) oslobodilačkog rata i društvene revolucije iznikli su i osnovni principi izgradnje oružanih snaga. Razume se, velika brzina razvoja tadašnjih sudbonosnih istorijskih događaja i uslovi rada KPJ nisu dozvoljavali da se principi određuju i definišu „kabinetski“. Umesto toga, rukovodstvo KPJ je u neposrednoj pripremi ustanka i u početnoj vatri borbe davalo osnovne idejno-političke stavove i opšti smer izgradnje oružanih snaga (u vidu usmenih i pismenih odluka, direktiva, instrukcija i članaka). Oni su se tokom rata produbljivali, dopunjavali i korigovali na osnovu rezultata prakse. Zbog toga se i principi, o kojima je u ovom članku reč, mogu otkriti i definisati samo uopštavanjem celokupne prakse oslobodilačkog rata i revolucije.

U uslovima okupirane zemlje novu (narodnu) vojsku bilo je moguće stvarati jedino kroz podizanje i jačanje narodnog ustanka. Zato je KPJ *oružane snage izgrađivala kroz neprekidnu masovnu oružanu borbu*, razvijajući ih kao organizacijski oblik „naoružanog naroda“.

Borba protiv brojnog i moćnog okupatora i njegovih slugu imala je izgleda na uspeh jedino pod uslovom da se ceo revoluci-

onarni potencijal naroda aktivira i pokrene u borbu. U ondašnjim istorijskim i vojnopolićkim uslovima jedino je narod mogao biti izvor neposredne vojne moći, kao i nosilac borbe protiv okupatora.

Za uspešna ratovanja protiv okupatora bilo je neophodno da što veći broj sposobnog stanovništva — žene, nedovoljno stasali mladići i starci — neposredno učestvuju u oružanoj borbi. Time se postepeno stvarala brojčana nadmoćnost u živoj sili, što je bilo od presudnog značaja za izvojevanje pobede. Da bi se to postiglo bilo je potrebno da se kroz čitav rat obezbedi: prvo, pridobijanje naroda za NOP; drugo, mobilisanje boraca za postojeće i nove oružane formacije; treće, naoružavati narod otimanjem oružja i municije od neprijatelja i korišćenjem svih drugih izvora (sopstvenih, a kasnije i saveznićkih), i četvrto, pronalaziti najprikladnije vojno-organizacijske oblike za razvijaje masovnog ustanka.

Stvaranje vojnih formacija nije bio dovoljan korak da se postigne izrazita brojna nadmoćnost nad okupatorskom živom silom. Naroćito u prvoj polovini rata (a i kasnije) bilo je izvanredno značajno da se u svim „ćisto” vojnim funkcijama i akcijama neposredno ukljući i *naoružani deo naroda* (u obaveštajnoj delatnosti, u otimanju oružja od neprijatelja, u rušenju i opravci komunikacija i veza, u vojnom transportu, zbrinjavanju ranjenika i sl.). Da bi se to obezbedilo bilo je potrebno da se aktiviraju mase u borbi, razveže njihova inicijativa i da se ukljuće u neposredno angažovanje u oružanim dejstvima. Uspešnim rešavanjem ovih pitanja, u našem NOR-u — za razliku od drugih armija — nije postojala ona oštra granica u delatnosti oružanih i *naoružanih masa*. To je vojnom mehanizmu NOP-a znatno uvećavalo snagu.

Međutim, za efikasnu borbu i za izvojevanje pobede nije bilo dovoljno samo da se rešava kvantitativna strana ućešća naroda u borbi. Isto je toliko bila značajna i *kvalitetna* komponenta „naoružanog naroda”. Ona se, pre svega, ogledala i izražavala kroz visok stepen angažovanja masa u borbi, kroz njihovu hrabrost, smelost, samopregor i upornost u ostvarivanju nacionalnih i socijalnih ciljeva svoje revolucionarne borbe. Rukovodeća snaga ustanka je od prvog dana borbe stala na stanovište da su kvalitet boraca narodne vojske i visok moral *naoružanog dela pripadnika NOP-a* ona preimućstva pomoću kojih se — zajedno sa drugim svojim prednostima — može uspešno suprotstaviti ogromnoj tehnićkoj nadmoćnosti protivnika. Takav kvalitet i moral izvirali su ne samo iz patriotizma masa, već isto tako iz revolucionarnog karaktera NOR-a. „Naoružani narod” je bio kovać svoje sudbine i siguran zaštitnik plodova svoje revolucionarne borbe.

Izgradnja oružanih snaga na principu „naoružanog naroda” bila je moguća prvenstveno zbog *širine linije KPJ* u antifašistićkoj borbi. Samo na takvoj polićkoj osnovi bilo je moguće uspešno pokrenuti i voditi narodni ustanak. U Biltenu Glavnog štaba NOPOJ br. 1, od 10. avgusta 1941. godine, stajalo je: „Treće. — Partizanski odredi zovu se narodno-oslobodilaćki i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje polićke partije i grupe — u konkretnom slućaju ni Komunistićeke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u

prvim redovima — već su to borbeni redovi naroda Jugoslavije, u kojima treba da se bore svi rodoljubi, sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje”.¹ Na tako širokoj bazi bilo je moguće podići mase u borbu i učvrstiti njihovu rešenost za borbu do konačne pobjede. Bez toga ne bi bilo moguće voditi svenarodni rat niti stvoriti vojnu organizaciju kao oblik „naoružanog naroda”.

Celokupno iskustvo našeg NOR-a je pokazalo da je za ostvarenje koncepcije „naoružanog naroda” od presudnog značaja da NOP stvara i učvršćuje masovnu ljudsku i materijalnu bazu na širem (oslobođenom) području. Tek stvaranjem većih slobodnih teritorija Partija je imala mogućnost da svestrano razvije organizatorsku delatnost na stvaranju celokupnog mehanizma narodnog otpora: narodne vlasti, masovnih političkih organizacija i vojnopozadinskih organa i jedinica. Jednom rečju, da oslobođeni deo teritorije pretvori u ratni logor. Tek iz tako razgranatog mehanizma svenarodnog rata bilo je moguće stvarati i učvršćivati brojne formacije narodnih oružanih snaga.

Prvi i neposredni vojni oblik „naoružanog naroda” bili su partizanski odredi. Oni su bili neposredni proizvod naroda koji se bori. Narod je neposredno učestvovao u njihovom stvaranju i naoružavanju i služili su prvenstveno neposrednoj zaštiti interesa stanovništva na određenoj teritoriji. Sve karakteristike „naoružanog naroda” imale su i raznovrsne jedinice narodnih odbora i vojnopozadinskih organa: narodna zaštita,² partizanske i narodne straže, jedinice komandi mesta i područja i narodna milicija.

Stvaranjem operativnih jedinica krajem 1942. godine rada se tzv. *regularna komponenta* „naoružanog naroda”, kao njegov razvijeniji i vojnički jači oblik. Po svojoj društveno-političkoj suštini regularne jedinice zadržavaju sva svojstva partizanskih odreda, tj. bile su kao i oni deo i organ „naoružanog naroda”, mada se u njihovom formiranju i izgradnji gubio onaj spontani uticaj masa kakav je postojao pri stvaranju partizanskih odreda. Regularne jedinice nicali su iz već razgranatog mehanizma svenarodnog rata i stvarane iz već postojećih mnogobrojnih odreda naoružanog naroda.

Od samog početka narodni ustanak i oružana borba odvijali su se u uslovima ne samo porobljene već i raskomadane Jugoslavije — gde je svaki od okupatora dobio jedan deo njene državne teritorije. U takvim uslovima KPJ je odlučila da povede borbu u okviru Jugoslavije kao državne celine, i da *izgradi oružane snage kao jedinstvenu celinu na principu pune ravnopravnosti i bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, koje je sama kovala i obezbeđivala.*

KPJ je duboko shvatala da u porobljenoj zemlji dobija izvanredan značaj prirodna i sudbinska povezanost bratskih jugoslovenskih naroda u borbi za očuvanje svog nacionalnog opstanka i za

¹ Tito: *Govori i članci I, str. 1. Naprijed*, Zagreb 1959. godine.

² Ova vrsta jedinica stvarana je samo u Sloveniji, i to pretežno u okupiranim gradovima. U jesen 1942. godine samo u Ljubljani je bilo preko 3.000 boraca narodne zaštite, svrstanih u desetine, vodove, čete i bataljone (*Zbornik NOP-a VI/2, str. 76, dok. 34*).

oslobođenje. Stoga je ona, pokrećući narod na ustanak, morala da preuzme funkciju povezivanja oslobodilačkih pokreta naroda Jugoslavije (sve dok nisu stvoreni uslovi da se ti pokreti direktno povežu preko svojih političkih predstavnika). U proglasu upućenom narodima Jugoslavije 25. jula 1941. godine CK KPJ poziva u zajedničku borbu sve narode: „Narodi Jugoslavije treba da se ujedine bez obzira na politička i vjerska uvjerenja i da jedinstvenom borbom protjeraju omrznute okupatore iz svoje zemlje”. U tim rečima izražena je osnovna orijentacija NOP-a: da se narodnooslobodilačka borba vodi zajedničkim snagama i naporima svih jugoslovenskih naroda, i da se njihove oružane snage izgrađuju uz ravnopravno učešće svih naroda i narodnosti.

Imajući u svojim osnovnim idejno-političkim koncepcijama za cilj uspostavljanje (stvaranje) nove Jugoslavije kao dobrovoljne zajednice ravnopravnih naroda, a polazeći od principa jedinstva i nedeljivosti NOP-a u borbi — KPJ je od prvog dana uzela jasan i čvrst kurs da se oružane snage izgrađuju kao *jedinstvena celina*, kao zajednički instrument svih naroda Jugoslavije u borbi protiv okupatora i za stvaranje nove državne zajednice. Bez jedinstvenih oružanih snaga nije moglo biti jedinstvenog oslobodilačkog pokreta, nije moglo biti efikasne borbe protiv tako moćnog okupatora, niti se mogla pružiti oružana pomoć onim narodima kojima je u datoj situaciji ona bila nužna. One su isto tako bile neophodne i kao uslov i bitan faktor stvaranja države.

U ondašnjim uslovima razdrobljenog ratišta i početnih poduhvata u stvaranju prvih vojnih formacija, jedinstvenost oružanih snaga nije se mogla niti smela da izgrađuje brzim stvaranjem (odozgo) uniformne organizacijske strukture niti centralizacijom u komandovanju. Umesto toga, tadašnjim konkretnim istorijskim i vojno-političkim uslovima jedino je odgovarao kurs da se vojne formacije organizuju i učvršćuju aktivnošću masa odozdo — uz postojanje jedinstvenog vrhovnog vojnog rukovodstva, koje će na sebe preduzeti organizaciono-političke poslove izgradnje oružanih snaga, i koje će u opštim linijama usmeravati ceo oslobodilački pokret i oružanu borbu. Vrhovni štab NOPOJ (u početku Glavni štab) postao je od prvog časa borbe centar vojnog i političkog rukovođenja oslobodilačkom borbom naroda Jugoslavije, koji je okupljao u zajednički borbeni front sve narode Jugoslavije i obezbeđivao jedinstveno rukovođenje oružanim snagama. On je već u prvom broju svog zvaničnog organa (Biltena) od 10. avgusta 1941. godine objavio: „Svi partizanski odredi i njihovi štabovi, iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Dalmacije, Makedonije, i Sandžaka, spadaju pod vrhovno rukovodstvo Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije”.³ Kasnije, saobrazno vojno-političkim uslovima, Vrhovni štab donosi čitav niz normativnih propisa za cele oružane snage, koji su na jedinstven način regulisali sva važnija pitanja njihove izgradnje.

³ Tito: *Govori i članci*, str. 3. Naprijed, Zagreb, 1959. god.

Uspešno vođenje oslobodilačke borbe u višenacionalnoj zajednici sa nerešenim nacionalnim pitanjem nije bilo moguće bez ravnopravnog učešća svih naroda u oružanoj borbi, tj. bez afirmacije nacionalnog subjektiviteta kao preduslova jedinstva višenacionalne zajednice. Drugim rečima, bilo je potrebno maksimalno razviti sve nacionalne borbene potencijale i njihovu stvaralačku snagu. KPJ je bila ne samo svesna ove istorijske činjenice već je aktivirala sve svoje snage i sposobnosti da borbu za ravnopravnost (samoopredeljenje) nacija pretvori u motornu snagu NOR-a i revolucije. O tome je Tito pisao u članku „Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe”: „Današnja narodnooslobodilačka borba i nacionalno pitanje u Jugoslaviji nerazdvojno su vezani. . . Današnja narodnooslobodilačka borba ne bi se mogla završiti pobjedom nad okupatorom i njihovim slugama, ako u toj borbi ne bi bilo narodnog jedinstva, ako u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije ne bi učestvovali Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i Muslimani. Potpuno oslobođenje svakog naroda posebice ne bi se moglo postići, ako on ne bi sada već uzeo pušku u ruku i pošao u borbu za zajedničku pobjedu svih naroda Jugoslavije nad svim neprijateljima naroda”.⁴ Iz takvih pogleda i stavova inspirisala se praktična delatnost Partije u izgradnji oružanih snaga.

Da bi se do maksimuma razvile borbene snage naroda, i da bi se mase na praksi uverile u istinsku nacionalnu ravnopravnost u okviru NOP-a, CK KPJ i Vrhovni štab su stvarali oružane snage naroda Jugoslavije putem formiranja nacionalnih oružanih formacija. To su bile vojne snage sa bitnim nacionalnim svojstvima: stvarane su na nacionalnoj osnovi, imale su svoju nacionalnu komandu, rukovodeći kadar i nacionalnu zastavu, i pretežno vodile borbu na svojoj nacionalnoj teritoriji.

Stvaranje nacionalnih oružanih formacija bio je istovremeno izraz istorijskih težnji naroda i konkretnih potreba razvijanja NOP-a. Tim putem su postizana tri značajna preimućstva: prvo, budile su se i razvezivale nacionalne snage; drugo, mase su se šire i čvršće vezivale za ciljeve oslobodilačke borbe i revolucije, i, treće, stvarani su brojni vojni i politički nacionalni kadrovi.

Konstituisanje jedinica na nacionalnoj osnovi davalo im je (u jugoslovenskim razmerama) znatnu organizacijsku samostalnost, ali to nije bilo u suprotnosti sa stvaranjem jedinstvenih oružanih snaga — već ih je omogućavalo. Rukovodeća snaga ustanka od prvog dana je uzela čvrst i istrajan kurs na postepeno prerastanje oslobodilačkih vojnih formacija u jedinstvenu oružanu silu, a nacionalna politička rukovodstva su bila potpuno svesna značaja postojanja takvih oružanih snaga.⁵ Ukoliko se NOP sve više širio i jačao, ukoliko su se njegove oružane snage razvijale i učvršćivale, utoliko je sve više jačao proces ujedinjavanja nacionalnih oružanih forma-

⁴ Isto, str. 131.

⁵ U Sloveniji Vrhovni plenum Osvobodilne fronte donosi 15. septembra 1941. god. odluku o uključivanju slovenačkih partizanskih četa u NOPOJ (dr M. Mikuš: „Pregled razvoja NOB u Sloveniji I”, str. 192, VIZ, 1956. god.).

cija u jedinstvenu (zajedničku) vojnu silu naroda Jugoslavije. Kruna tog procesa bilo je stvaranje krajem rata Jugoslovenske armije — sa svim atributima jedinstvene i centralizovane oružane sile.

Oružane snage su i same morale biti najčvršći izraz bratstva i jedinstva naroda. Samo na taj način su mogle da u borbi ujedinjavaju oslobodilačke pokrete naroda Jugoslavije. One su to postajale prvenstveno time što su nesebičnim prolevanjem svoje krvi kovali bratstvo i jedinstvo, onemogućujući ostvarenje paklenih planova okupatora o bratoubilačkoj borbi i međusobnom istrebljenju. One su to postizale i time što su se u redovima istih vojnih jedinica borili pripadnici raznih nacionalnosti — živeći bratski i drugarski.

Za sve vreme oslobodilačkog rata oružane snage su živele i dejsstvovalе u burnim političkim zbivanjima i revolucionarnim previranjima. Razvoj i jačanje oružanog ustanka prvenstveno je zavisio od maksimalne aktivizacije masa u oružanoj borbi. Stoga je KPJ zauzela stanovište *da izgradi oružane snage kao aktivan politički organizam, otvoren prema društvu, čiji će vojnici i rukovodioci biti svesni politički borci.*

U našoj revoluciji mase su u pravom smislu reči postale tvorci istorije. Sudbina slobode i društvenog preobražaja nalazila se u njihovim rukama. Razvoj i jačanje oružanog ustanka zavisio je od spremnosti masa da se bore za dalekosežne revolucionarne ciljeve. Subjektivni faktor ustanka trebalo je neprekidno da unosi svest u stihijni pokret masa, da svojom idejno-političkom borbom uzdigne mase iznad postojećeg stanja i raspoloženja, da ih pokrene i usmeri ka stvaranju i izvojevanju novih društvenih vrednosti. Takvu svest je KPJ unosila i gajila i u oružanim snagama, koje su bile rešavajući faktor u ostvarenju glavnih revolucionarnih ciljeva i zadataka, tj. primarna institucija celog oslobodilačkog pokreta.

Objektivni uslovi i okolnosti našeg revolucionarnog rata opredeljivali su oružanim snagama *izrazito političku funkciju*. One su, kao revolucionarna sila, istovremeno i paralelno imale da rešavaju i vojničke i političke zadatke, tj. da vode rat kombinovanjem oružane i političke borbe. Glavni štab NOPOJ je još 10. avgusta 1941. godine precizirao tu dvojnju funkciju: „Narodnooslobodilački partizanski odredi u svim oblastima Jugoslavije... imaju kao glavni cilj: oslobodjenje naroda Jugoslavije od okupatora i borbu protiv domaćih okupatorskih agenata, koji pomažu ugnjetavanje i terorisanje našeg naroda... Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbena jezgro”.⁶ I tako je zaista i bilo tokom celog rata: neprijatelja je trebalo istovremeno tući i vojnički i politički; svaka akcija oslobodilačke vojske imala je uporedo i vojnički i politički karakter. Svaki vojnički uspeh širio je snagu ustanka i politički uticaj NOP-a. Svaki politički uspeh učvršćivao je jedinice i stvarao uslove za formiranje novih.

Da bi uspešno izvršile ovakvu društvenu funkciju oružane snage su se morale maksimalno politizirati. Trebalo je da se one mak-

⁶ Isto, str. 1 i 2.

simalno aktiviraju i usmere za ostvarenje ciljeva oslobodilačke borbe i da se u praksi što pre postigne da svaki borac i rukovodilac postane idejno ubeđeni vojnič revolucionije, nosilac i tumač njenih ideja — da bude istinski politički borac.

Predvodnik i jezgro političkog organizovanja vojnih masa bila je partijska organizacija u oružanim snagama, koja je zajedno sa ostalim organima povela borbu za svestrano organizovanje i razvijanje idejno-političkog rada. Boreći se neumorno u sopstvenim redovima protiv nesagledavanja značaja svesti, i protiv sužavanja političke aktivnosti svog članstva, partijska organizacija je pod neposrednim rukovodstvom CK KPJ i nacionalnih partijskih rukovodstava vodila odlučan kurs da politički rad u oružanim snagama bude integralni deo političkog rada u NOP-u, da se borbeni moral jedinica temelji i razvija prvenstveno na političkoj svesti, i da se borci i rukovodioci osposobe za politički rad na terenu.

Oružane snage nisu mogle uspešno da odigraju neposrednu političku ulogu u narodnom ustanku bez najpunije otvorenosti prema društvu (narodnim masama) i bez integracije svojih političkih i društvenih akcija sa delovanjem organizacija na terenu. Takva uloga se, pre svega, ogledala u svesnom i neposrednom angažovanju vojske u rešavanju aktuelnih političkih problema društva, u izgradnji i produblivanju veza sa narodom, i u društvenom ugledu koje je NOP pridavao svojoj vojsci. Pri tome je CK KPJ budno motrio i oštro intervenisao da se vojska ne odvoji od pokreta, da mu se ne nametne kao samostalna i otuđena sila (kakvih je tendencija početkom rata bilo na nižim i srednjim nivoima vojnog komandovanja u mnogim krajevima). Tako je neposredna i stalna briga političkog rukovodstva ustanka za stanje i razvoj oružanih snaga obezbeđivala i produbljivala njihov demokratski karakter i u ovoj oblasti delatnosti.

Životna potreba Oslobodilačkog rata i revolucije da oružane snage moraju istovremeno i uporedo da vode vojničku i političku borbu, i da se ljudstvo maksimalno politizira, imperativno je nalažala da se komande i komandovanje prilagode tom zahtevu. Stoga su vojne komande od prvog dana organizovane tako da mogu uspešno da rukovode svim vojnim i političkim zadacima i poslovima. Uvedeno je *dvostarešinstvo* koje je tokom celog rata bilo glavno obeležje komandovanja.

Izvanrednu ulogu u političkom organizovanju i vaspitanju vojnih masa odigrali su *politički komesari*, čiju je instituciju uveo CK KPJ 4. jula 1941. godine na svim nivoima vojne organizacije: od čete (voda) pa zaključno sa armijom. Pošto naša institucija komesara nije kao u sovjetskoj Crvenoj armiji nikla iz potrebe kontrole komandnog kadra,⁷ to su komesari mogli više vremena da posvete organizaciji političkog vaspitanja i kulturnog obrazovanja, učvršćivanju moralno-političkog jedinstva vojske, i razgranavanju političkog rada na terenu — čvrsto se oslanjajući na partijsku organiza-

⁷ Krajem 1918. godine vojni specijalisti carske vojske sačinjavali su više od 75% celokupnog komandnog sastava Crvene armije J. П. Петров: Партииное строительство в Советской армии и флоте” стр. 39, Москва 1964.

ciju.⁸ Određujući na dužnosti političkih komesara najiskusnije i teorijski najuzdignutije komuniste, vodeći neprekidnu borbu protiv njihovog praktikizma i jednostranosti u radu (bavljenje pretežno vojnim problemima ili sužavanje političke funkcije pretežno na pitanje brige o ljudima), podižući raznim putevima idejno-teorijske, političke i organizatorske sposobnosti komesara — KPJ ih je osposobila da uspešno obezbede rukovodeću ulogu Partije u izgradnji oružanih snaga, i da od vojnih jedinica izgrade čvrstu revolucionarnu snagu, neizmerno odanu NOP-u i do kraja uverenu u sopstvenu pobedu.

Buran razvoj narodnog ustanka i njegovih oružanih snaga postavio je u centar pažnje KPJ pitanje neprekidnog organizacijskog jačanja oružanih snaga, tj. usavršavanja oblika vojne organizacije. Ona je u toj oblasti pošla od principa *da oblici organizacije oružanih snaga budu u maksimalnom skladu sa stepenom razvoja NOP-a i karakterom zadataka koje u određenoj etapi rešavaju.*

Da bi se taj veoma značajan princip realizovao trebalo je oblike vojne organizacije pronalaziti i razvijati na osnovu dubokog (objektivnog) izučavanja konkretnih uslova narodnooslobodilačke borbe. Oblici organizacije vojske trebalo je da prvenstveno budu izraz stepena svesti i rešenosti masa u borbi, odnosa vlastitih i neprijateljskih snaga, karaktera borbenih dejstava, materijalno-tehničke opremljenosti i sopstvenog iskustva.

U početnim uslovima rata — kada je vojsku trebalo tek stvarati — *partizanski odredi* su bili najprikladniji i najefikasniji oblik vojne organizacije. Svest masa je bila dosegla samo do nivoa da se treba tući za neposrednu zaštitu vlastitih života i imovine (na vlastitoj teritoriji). Stvaranjem partizanskih odreda u svim krajevima zemlje mogle su se optimalno iskoristiti potencijalne ljudske i materijalne rezerve u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. Odredi su bili veoma pogodni za izvođenje raznovrsnih sitnijih — kasnije i krupnijih — partizanskih akcija i za razvlačenje neprijateljskih snaga na čitavu teritoriju. Oni su, nalazeći se u najneposrednijoj vezi sa narodom, bili veoma pogodni da šire ideje NOP-a i da budu centri za mobilizaciju masa u borbu. Iz svih tih razloga svim silama se nastojalo da se formira što više partizanskih odreda,⁹ znajući da su oni klica narodne vojske i osnova za njenu dalju organizacijsku izgradnju.

Sa razvojem ustanka, odnosno sa sve većim angažovanjem okupatorskih snaga na našem ratištu, ispoljile su se i došle do izražaja veoma krupne organizacijske i druge slabosti partizanske vojske. Najkrupnije među njima bile su: prvo, i pored svih napora komandovanja, organizaciju i dejstvo partizanskih snaga karakterisala je raštrkanost i operativna nepovezanost; drugo, vezanost za

⁸ Za razliku od Crvene armije, naši komesari nisu bili i partijski rukovodioci jedinica. KPJ je stala na stanovište da bi se time u rukama komesara — koji su inače bili ravnopravni sa komandantima — koncentrisala isuviše velika društvena moć.

⁹ Broj formiranih odreda po godinama tekao je ovako:

1941. god.	1942. god.	1943. god.	1944. god.	1945. god.
------------	------------	------------	------------	------------

90

67

93

72

2

teritoriju znatno je ograničavala i sprečavala izvođenje ofanzivnih dejstava i zadržavanje početne inicijative; treće, bez obzira na krupne mere i rezultate u organizacijskom učvršćivanju partizanskih odreda (naročito posle savetovanja u Stolicama krajem septembra 1941. godine), jedinice partizanske vojske nisu bile izgrađene kao čvrste vojne jedinice (disciplina, komandovanje, jednoobraznost strukture, kompletiranost naoružanjem); četvrto, Vrhovni štab — pa delom ni Glavni štabovi — nije mogao da pokrene i upotrebi pod svojom komandom značajnije vojne snage.

Kad je okupator upotrebio brojne i do zuba naoružane snage ispostavilo se da mu se partizanska vojska ne može uspešno suprotstaviti (Srbija i Crna Gora u 1941. godini). Time je, u stvari, koncepcija o oružanoj borbi i organizovanju svenarodnog rata zapala u krizu. Iz nje se moglo isplivati samo pronalaženjem novih, viših i efikasnijih organizacijskih oblika i načina dejstva. U protivnom, pobeda se mogla izgubiti.

CK KPJ i Vrhovni štab našli su izlaz iz tako teške situacije u formiranju tzv. *regularnih* (operativnih) jedinica oslobodilačke vojske. Ove jedinice su raspolagale novim kvalitetima i borbenim mogućnostima. Od svih njihovih svojstava najznačajnija su: prvo, organizacijski su bile čvrste i sa lakim naoružanjem dobro opremljene; drugo, raspolagale su čvrsto disciplinovanim ljudstvom koje je bilo spremno da odlučno izvršava i najteže zadatke u bilo kom kraju zemlje; treće, bile su veoma pokretne na svakom terenu, danju i noću; četvrto, način komandovanja je bio centralizovan. Stvaranje ovih jedinica značilo je prekretnicu NOB-a, i nov kvalitet u razvoju oružanih snaga. One su postale glavna komponenta oružane sile naših naroda, i omogućile su da se partizanski rat podigne na kvalitativno nov stepen. Sa ovakvim jedinicama — uz PO koji su i nadalje ostali značajna komponenta oružanih snaga — bilo je moguće izvoditi krupnije operacije, zadržati inicijativu i u nepovoljnom opštem odnosu snaga, i izvođenjem krupnih manevara prenositi težište strategijskih dejstava u nova područja.

Kvalitetne izmene u odnosu snaga na našem ratištu u poslednjoj etapi rata, prelazak glavnine NOV na frontalno ratovanje i međunarodno priznanje i podrška koju smo u to vreme dobili od svih saveznika — omogućavali su i nalagali novi skok u organizacijskom razvoju oružanih snaga. Još u toku napora za konačno oslobodenje zemlje bilo je potrebno: prvo, da se ubrzano stvori potrebna rodovska i vidovska struktura kako bi se teška ratna tehnika prihvatila od saveznika i upotrebila; drugo, da se formiraju strategijske jedinice (armije), koje će zadati poslednji, odlučujući udarac okupatoru i kvislinzima; treće, uvođenjem opšte vojne obaveze i redovne mobilizacije popuniti brojno stanje jedinica do standardnog nivoa regularnih armija; četvrto, brzo stvoriti kvalifikovane kadrove za artiljerijske, tenkovske, avijacijske, mornaričke i inženjerijske jedinice. Uspehi koje je *Jugoslovenska armija* postigla u završnim operacijama pokazali su da su komandovanje i partijska organizacija na vreme i uspešno rešili ove veoma složene organizacijske zadatke.

Celokupna ratna praksa je pokazala da je usklađenost organizacijske izgradnje oružanih snaga sa karakterom, potrebama i zadacima oslobodilačke borbe bila jedna od glavnih pokretačkih snaga svenarodnog ustanka. Pravovremeno i adekvatno organizacijsko jačanje oružanih snaga neizbežno je donosilo krupne vojničke i političke rezultate na putu do konačne pobeđe.

Jedno od najbitnijih pitanja stvaranja i rasta naših oružanih snaga bila je izgradnja njihovih unutrašnjih odnosa. Od toga je najdirektnije zavisila borbena moć armije. Svesna značaja tog pitanja, KPJ je usvojila princip da unutararmijski odnosi moraju biti vjeran odraz društvenog sadržaja i tokova NOP-a, i da unutrašnje ustrojstvo vojske omogućiti da njeni pripadnici budu u položaju aktivnog društvenog subjekta.

Kao neposredni rukovodilac stvaranja oružanih snaga, Partija je od prvog dana imala jasne idejne pozicije u izgradnji unutararmijskih odnosa. Celokupna njena praktična delatnost u toj oblasti zasnivala se na idejnom stavu da u armiji treba, na jednoj strani, da dođe do punog izražaja duh narodne revolucije, a, na drugoj strani, da se izgradi čvrsta vojna struktura.

KPJ se u rešavanju ovog složenog zadatka našla pred krupnim teškoćama, kao i mnogi revolucionarni pokreti u prošlosti. Jer, revolucionarni entuzijizam masa trebalo je da se ulije u takvu specifičnu organizaciju koja je istovremeno najizrazitija hijerarhijska institucija društva, u kojoj je princip subordinacije dominirajući. Revolucionarni ciljevi za koje se bori narodna armija nisu mogli automatski da obezbede demokratski karakter konkretnih društvenih odnosa u njenim redovima. Pored svega toga, nužno je i sistematsko nastojanje i borba subjektivnih snaga da se to postigne. Taj zadatak (objektivno protivrečje) Partija je u osnovi rešavala putem opredeljenja sadržaja i karaktera vojne discipline, kroz izgradnju načina komandovanja koji bi bio u skladu sa demokratskim karakterom pokreta, i regulisanjem odnosa partijske organizacije i komandi.

U izgradnji vojne discipline, u kojoj se najreljefnije ispoljava suština društvenih odnosa u armiji, Partija je startovala sa pozicije da je to sudbonosno pitanje vojne izgradnje, pa time i revolucije. Značaj tog pitanja ističe se u svim dokumentima partijskih i vojnih rukovodstava od početka ustanka pa sve do kraja rata. Jedan od prvih dokumenata u kojem se jasno i celovito izražava pogled na disciplinu nove narodne armije je „Pravilo GŠ slovenačkih PO o ustrojstvu, radu i zadacima PO” izdato 15. jula 1941. godine (neposredno pre dana ustanka). U njemu stoji: „Disciplina je glavna partizanska dužnost, jer bez nje nije moguće ostvarivati nikakve akcije. Naložene akcije se moraju odmah i bezuslovno izvršavati... Partizanska disciplina je dobrovoljna i izgrađena na svesti da bez njenog gvođenog ispunjavanja nije moguće pobedonosno okončati oslobodilačko delo. Mora proizilaziti iz poverenja i saradnje, a ne od straha i kazne”.¹⁰ U ovom dokumentu izražene su osnovne premise

¹⁰ Zbornik NOP-a, t. VII/1, dok. br. 5, str. 25.

stava Partije (i komandovanja) o disciplini koja je, dakle, morala biti: prvo, *bezuslovna*, da bi se izvojevali ciljevi borbe; drugo, *svesna*, jer je samo tako mogla biti gvozdена; treće, *dobrovoljna* — što je značilo da svaki pojedinac dobrovoljno prihvata *bezuslovno* potčinjavanje pretpostavljenom (ne dobrovoljnost u smislu slobode odlučivanja da li da se naređenje izvrši), i, četvrto, disciplina se nije smela izgrađivati sredstvima prinude, već *vaspitnim merama*.

Zahvaljujući takvim stavovima i svakodnevnom upornom vaspitnom radu partijskih organizacija i komandi iznikla je disciplina novog kova, koja je proizlazila iz svesti svakog borca i starešine i bila nerazdvojno povezana sa prisnim drugarskim odnosima. Izgrađena je najčvršća disciplina koja je bila stub monolitnosti jedinica.

Razvijanje unutararmijskih odnosa u istinski narodnoj armiji nije se moglo ni zamisliti bez takvog načina komandovanja koji bi bio usmeren na razvijanje revolucionarnog poleta i inicijative vojničkih masa u svim domenima izvršavanja borbenih zadataka. Da bi se to ostvarilo bilo je potrebno da se u procesu komandovanja razvijaju i učvršćuju oni načini i oblici koji su podsticali aktivnost i stvaralaštvo vojnika i starešina. Među njima su bili najznačajniji: prvo, starešinski autoritet prvenstveno zasnovati na poverenju potčinjenih, a ne na fizičkoj presiji (komandovanje je dužnost, a ne lično pravo); drugo, potčinjene tretirati kao svoje saradnike i u tom cilju negovati kolektivni duh u rukovođenju; treće, u procesu komandovanja razvijati inicijativu i samostalnost potčinjenih;¹¹ četvrto, u izgradnji borbene moći jedinice čvrsto se osloniti na snagu vojnog kolektiva, i iz njegove sredine delovati na vaspitanje ljudi; i, peto, kroz sve pore komandovanja neprekidno brinuti za svoje ljudstvo. Ovim putem, i na ovaj način Partija je i linijom komandovanja obezbeđivala da se što više produbljuje demokratski duh u unutrašnjem ustrojstvu oružanih snaga. U stvari, komandovanje je postalo veran odraz društveno-političkog karaktera armije.

Presudnu ulogu za regulisanje unutararmijskog života imali su odnosi između *partijske organizacije i komandi*. Partijska organizacija se celo vreme rata javljala kao predstavnik društva u armiji, sa rukovodećom ulogom. Komandovanje (starešine) se neminovno izdvojilo u samostalnu (posebnu) liniju rukovođenja. U stvari, u samoj stvarnosti nalazile su se objektivne mogućnosti za dualizam u dejstvu ovih dveju „linija”. Partijska rukovodstva su u praksi morala da vode tokom čitavog rata borbu protiv krajnosti u ispoljavanju ovog procesa, bilo da se radilo o tome da su partijske organizacije „zajahivale” komande (naročito u početku rata) ili obrnuto (naročito krajem rata). Idejni i praktični stav Partije po tome najreljefnije je izražen u pismu druga Tita PK Makedonije, gde stoji: „Vodite računa da se partijska organizacija u Odredu, i partijski forumi na terenu ne pretvore u tutore štabova. Odnos mora da bude postavljen tako da Partija stvarno bude rukovodi-

¹¹ „... A kada se naša NOB ne bi zasnivala u prvom redu na *inicijativi* svojih boraca, oficira, komandanata i političkih radnika, tada — recimo otvoreno i jasno — *ona danas uopšte ne bi postojala*”. (Boris Kidrič: „Stvaranje i razvoj JA, III”, str. 346).

lac, ali da to ne koči samostalnost i inicijativu vojne komande, i da bude obezbeđeno sprovođenje partijskih direktiva, a, s druge strane, da vojna komanda po svim pitanjima ima siguran oslonac i pomoć od partijske organizacije kao rukovodećeg faktora narodno-oslobodilačke borbe".¹² Sprovođenjem ovih stavova u praksu, postizano je jedinstvo i usklađenost partijsko-političke i vojne „linije”, što je jačalo čvrstinu unutrašnjih odnosa i borbenu moć oružanih snaga.

Zahvaljujući svim ovim (i drugim) merama produbljivan je i čuvan demokratski karakter unutararmijskih odnosa. Partijska organizacija i komande su nastojale da se poštovanjem slobode ljudske ličnosti, ljudskog dostojanstva i humaniteta, pripadnici armije pretvore u aktivne društveno angažovane ličnosti. Razvijanjem ljudskih odnosa, podsticanjem kritičkog duha, i borbom protiv birokratizacije odnosa u armiji (odvajanje starešina od boraca, uvođenje mehaničke discipline i sl.) oslobađala se i aktivirala revolucionarna energija masa i stvarno jačala unutrašnja čvrstina i ubojitost armije.

Centralno pitanje izgradnje oružanih snaga bilo je pitanje kadrova. Bez narodu odanih i sposobnih vojnih i političkih kadrova nije bilo moguće stvoriti snažnu armiju. Ali njih je, kao i vojsku, trebalo stvarati iznova — iz redova naroda koji se digao na ustanak. U rešavanju tog zadatka KPJ je pošla od principa *da sva rukovodeća mesta u armiji budu dostupna za sve borce koji se u radu istaknu (koji to zasluže), i da se obezbedi uticaj armijskog javnog mnjenja na vođenje kadrovske politike.*

Društvena baza za regrutovanje rukovodećeg kadra bila je veoma povoljna. Široka platforma NOP-a omogućila je najšire učešće narodnih masa u borbi. Samim tim, odabiranje rukovodećeg kadra u našoj revoluciji nije se pojavljivalo u obliku klasnog antagonizma, već mu je baza bila veoma masovna. U borbi je učestvovalo sve ono najbolje što je narod mogao dati iz redova radničke klase, seljaštva i inteligencije. Od njih je za rukovodeće dužnosti trebalo birati i uzdizati *najkvalitetnije.*

U izboru kadrova morao se, pre svega, izraziti narodni (demokratski) karakter oslobodilačke borbe. On se ogledao u tome da se svakom čoveku koji se bori pruži praktična mogućnost da ravnopravno zauzme svaku rukovodeću dužnost na osnovu učešća (pokazanih kvaliteta) u borbi.¹³ Pri tome je trebalo uspostaviti objektivne (pouzdanе) kriterijume vrednovanja ljudi. To su od početka pa do kraja rata bili: *odanost i sposobnost.* Odanost kadrova je bila jemstvo da oružane snage budu revolucionarne i verne pokretu, a sposobnost starešina preduslov da budu ubojite.

Demokratski karakter kadrovske politike i njena efikasnost ogledala se i u odnosu prema *mladim ljudima.* Oni su izneli glavni teret oružane borbe na svojim plećima, a revolucija im je omogućila da afirmišu sve svoje vrednosti. Mladost (godine) uopšte nije bila prepreka u zauzimanju viših i odgovornijih dužnosti. Naprotiv,

¹² J. B. T.: „Stvaranje i razvoj JA”, str. 210.

¹³ U već citiranom Pravilu GŠ Slovenije od 15. jula 1941. godine stoji: „Svaki partizan koji se u borbi istakne može doći na sva komandna mesta”.

mladost je u praksi bila veliko preimućstvo, jer je radala smele i dinamične rukovodioce. Ne postavljajući starosne granice bilo za koju dužnost u armiji, Partija je i time otvarala proces demokrat-skog i objektivnog vrednovanja ljudskih sposobnosti i time obezbedila da na čelo jedinica dolaze najbolji i najtalentovaniji rukovodioci.

Da bi izbor kadrova bio što objektivniji Partija je pridavala poseban značaj učešću vojnog *javnog mnjenja* u tom poslu. U početku ustanka išlo se i na izbor starešina od strane boraca — što je ideal svake revolucionarne armije — ali se od toga kasnije odustalo kako zbog niske svesti (seljačkih) masa u mnogim krajevima, tako i zbog toga što je razvojem ustanka bilo moguće da ovo značajno pitanje pravovremeno i kvalifikovanije rešavaju vojna i politička rukovodstva. Ali, tokom celog rata je zadržan neposredni uticaj boraca na uzdizanje nižih starešina (davanje mišljenja na četnim i bataljonskim konferencijama o svim rukovodiocima pri oceni akcija jedinica; kritika i samokritika na sastancima osnovnih partijskih organizacija gde ni jedan vojni rukovodilac nije bio izuzet od kritike), a o srednjim i višim vojnim rukovodiocima davali su mišljenje (karakteristike) brigadni i divizijski komiteti. Ovakvo aktivno učešće javnog mnjenja u kadrovskoj politici bio je značajan kontrolni faktor da se na više dužnosti ne probijaju oni koji za to nemaju kvaliteta, a posebno da se kadrovi ne uzdižu prema tome da li su privrženi („dopadaju se” pojedinom višem rukovodiocu (čega je, naravno tu i tamo bilo. Time je, ujedno, sasecan koren subjektivizmu i poltronstvu, koji se u armijskoj hijerarhijskoj strukturi mogu brzo da razviju.

Partija je tokom celog rata nastojala da učvrsti *autoritet* rukovodećeg kadra u armiji, kao neophodan uslov snage vojnog mehanizma. Ona je tom zadatku prilazila na taj način da autoritet starešina prvenstveno bude izraz revolucionarnog karaktera oružanih snaga. To je, pre svega, značilo da takav autoritet treba da stvaraju same starešine svojim učešćem u borbi, moralno-političkim ugledom i stručnim sposobnostima. Učvršćivanju takvog autoriteta Partija je davala punu podršku: „... Partijska ćelija je dužna da podiže i učvršćuje autoritet štaba i njegovih članova. Partijci, kao obični vojnici, obavezni su ne samo da odaju dužno poštovanje komandiru i polit. komesaru, već da u tome prednjače.¹⁴

Partija je proveravala kadrove kroz akcije i pružala im neposrednu pomoć, ukazujući im putem *partijske kritike* na propuste i slabosti u radu i ličnom životu. Pri tome je (najčešće) ispoljavano dosta strpljivosti, ali je od rukovodećih kadrova energično zahtevano da se uvek osećaju kao komunisti, i da su obavezni na partijsku disciplinu u ćeliji. U slučajevima, pak, kad su rukovodioci, bilo iz kojih razloga, pokazali nedoraslost za komandovanje, smenjivani su sa dužnosti bez kolebanja, a u težim slučajevima i degradirani.

General-potpukovnik u penz.
Miliya STANIŠIĆ

¹⁴ Iz Instrukcije CK KPJ o načinu organizovanja i zadacima KP u jedinicama NOP i DV Jugoslavije. (Zbornik NOR-a, t. II/4, dok. br. 3).